

1964 – תיקון החש"צ - כפיית טיפול על חייל בעל כרחו

מאת: סרן ריבי דהאן, תובעת צבאית בפרקליטות אזור יהודה ושומרון, התביעה הצבאית

במהלך שנת 1964 תוקן חוק השיפוט הצבאי; כך שיאפשר כפיית טיפול רפואי על חיילי צה"ל כשהדבר נדרש להצלת חייהם. באותה עת, טרם חוקק חוק זכויות החולה, שנחקק רק בשנת 1996, והתפישה המשפטית המקובלת היתה כי מתן טיפול רפואי על כרחו של מטופל עולה כדי תקיפה.

רקע עובדתי

שנת 1964 הייתה שנה שקטה יחסית מבחינה ביטחונית, מה שאפשר עיסוק בבניין כוח ואף בתיקונים לחוק השיפוט הצבאי, בהובלתו של הפרקליט הצבאי הראשי שמגר, שנשא בתפקיד החל משנת 1961. בשנת 1964 תוקנו תיקונים רבים בחוק השיפוט הצבאי, באחד ממהלכי החקיקה המרכזיים לעדכון של הקודקס החשוב. כך למשל, הוסדר בחוק מוסד השופט החוקר, נקבעו תוצאות סנקציית הגירוש מן הצבא, נוסדה

פרוטוקול מי יגת מזה מורחב מס' 78
התקיימה בלילה פצ"ר ביום 29 דצמ' 65

נוכחים:

אל"ם שמגר	-	פרקליט צבאי ראשי
סא"ל יוסלפון	-	פרקליט צבאי פקוד הצפון
סא"ל הדר	-	פרקליט צבאי פקוד הדרום
סא"ל רודריג	-	פרקליט צבאי פקוד המרכז
סא"ל שינדלר	-	פרקליט צבא חיל האוויר
סא"ל הדמור	-	פרקליט צבאי חיל היט היוצא
סא"ל טור	-	פרקליט צבאי חיל היט הנכנס
סא"ל טיין	-	סניגור צבאי ראשי
סא"ל דגבנהיים	-	ראש ענף יעוץ וחקיקה
סא"ל זלפון	-	ראש מדור בהי דיין
רס"ן קדמי	-	חובט צבאי ראשי
רס"ן הלוי	-	קצין ניהול
רס"ן יפיי	-	ראש מדור הדרכה

רשימת משתתפי ישיבת פרקליטים שיוחדה לתיקון החוק, 1965

אפשרות העמדה במבחן של נאשמים ותוקנה תחולת הדין המשמעת. אחד התיקונים נגע לאפשרות לכפות טיפול רפואי על חייל בעל כרחו.

טרם תחיקת חוק זכויות החולה בשנת 1996, וכעולה מדברי ההסבר להצעת החוק מיום 16 במארס 1992; "נושא זה טופל, במרוצת השנים, באופן חלקי ומקוטע בדרך של פרסום הנחיות והוראות בנושאים שונים על ידי משרד הבריאות והתקנת תקנות מכוח פקודת בריאות העם וחוקים אחרים". בהתאם לפסיקה ולתפישה המשפטית המקובלת, על רופא לקבל את הסכמתו של מטופל לטיפול הרפואי ומתן טיפול רפואי על כרחו של מטופל עולה כדי עבירת תקיפה.

הליך החקיקה

בשנת 1964 תוקן חוק השיפוט הצבאי כך שיכלול, בין היתר, את סעיף 20 לחוק השיפוט הצבאי, שקובע הגנה למי שמעניק טיפול רפואי לחייל בעל כרחו. ההסדר קבע כי בהסכמת שני רופאים בכתב, ניתן יהיה לטפל בחייל, אף ללא הסכמתו, ככל שהדבר דרוש להצלת חייו, למניעת החרפה תכופה במחלה או נזק אחר שאיננו בר-תיקון לבריאות, או כדי לחסנו מפני מחלה, למעט ניתוח,

שניתן לבצע רק בקרב או תנאי חירום דומים. בתקופת לחימה, תנאי קרב או תנאי חירום דומים אף מותר להעניק טיפול כאמור גם באישור החתום על ידי רופא אחד בלבד, ואפילו בעל פה. סעיף 20א(ג) קבע כי טיפול רפואי מסוג כזה, יש לראותו לעניין כל דין, כאילו ניתן בהסכמתו של חייל – גם אם הטיפול ניתן על כרחו.

כפי שניתן לראות, במצב שגרה, החוק מאפשר ליתן טיפול רפואי על כורחו של חייל, רק אם הדבר נדרש להצלת חייו או למניעת נזק חמור, ורק אם אין מדובר בניתוח (כלומר טיפול רפואי שאינו פולשני באופן יחסי). לעומת זאת, ניתוח חייל על כורחו, לשם הצלת חייו או מניעת נזק חמור, יכול להתבצע רק בתנאי קרב או תנאי חירום דומים.

בחלוף שנים ספורות נדונה הפרשנות של סעיף 20א בישיבת מטה שנערכה בדצמבר 1965 בראשות הפרקליט הצבאי הראשי. מסיכום הדיון עולה, כי יוחסה חשיבות רבה לכך שהסעיף נועד לתת לרופא הצבאי הגנה משפטית, מפני אישום בעבירה פלילית של תקיפה, וזאת בנוסף להגנות הקיימות במשפט הפלילי, כמו הגנת הצורך. עוד הוטעם, כי הסעיף החדש נותן מענה לאותם מצבים בהם החייל מסוגל ליתן הסכמה, אך אינו מביע הסכמתו או אף מתנגד מפורשות לטיפול הרפואי.

סעיף 20א הוזכר אף באחת מפרשיות המשפט החשובות שהובאו בפני בית המשפט העליון בשנות השמונים – פרשת קורטאם, שנגעה לקבילותה של ראייה אשר הוצאה מגופו של אדם בניתוח מציל חיים, בניגוד לרצון המנותח.

בחלוף שנים רבות נקבע הסדר מפורש בסוגיית הטיפול הרפואי על כרחו של מטופל בחוק זכויות החולה, התשנ"ו-1996. חוק זה הוחל גם על צה"ל. בסעיף 13 לחוק נקבע כלל לפיו לא יינתן טיפול רפואי למטופל אלא אם כן האחרון נתן הסכמתו מדעת. בסעיף 15 לחוק נקבעו שלוש חלופות אפשריות לטיפול רפואי, אף בהעדר הסכמה – היעדר אפשרות לקבל הסכמה מדעת השל המטופל נוכח מצבו הגופני או הנפשי; נסיבות של סכנה חמורה למטופל, באישור ועדת האתיקה ולאחר שמיעת המטופל; וכן נסיבות של מצב חירום רפואי בו יכול מטפל להעניק טיפול רפואי דחוף ללא הסכמה מדעת, אם בשל אותן נסיבות חירום רפואיות לא ניתן לקבלה. עוד נקבע, שטיפולים מסוימים – ניתוחים, דיאליזה, כימותרפיה ועוד – יינתנו במצב כזה רק באישור של שלושה רופאים, אלא אם כן נסיבות החירום אינן מאפשרות זאת.

החידוש העיקרי של סעיף 15 לחוק זכויות החולה הוא, שכאשר מטופל המצוי בסכנה חמורה מתנגד לטיפול רפואי, יש לכנס ועדת אתיקה שדנה באפשרות להתיר לרופא לטפל במטופל על כורחו, בהתאם לתנאי החוק.

בחינת ההסדר החדש לסעיף 20א "הוותיק" מלמדת, כי כל הסדר כולל התייחסות ותבחינים שונים למצבים של כפיית טיפול רפואי לסוגיו. בפרט, ניכרת התייחסותו של המחוקק בסעיף 20א למצב הייחודי של תנאי לחימה וחירום מובהקים, בהם ניתן להסתפק באישור רופא אחד בכתב או אפילו בעל-פה אם נסיבות החירום מונעות מתן אישור בכתב, כל עוד זה יושלם כשיתאפשר.

פקודת מטכ"ל 61.0104 בדבר "הטיפול הרפואי בחייל" מתייחסת לכך שהטיפול הרפואי על כורחו של חייל מוסדר בשני דברי חקיקה שונים – חוק זכויות החולה מן הצד האחד וחוק השיפוט הצבאי מן הצד השני. יחד עם זאת, היא קובעת כי לא ניתן יהיה להפעיל את סעיף 20א וליתן טיפול רפואי על כורחו של חייל במצבי שגרה ובאימונים (ולמעט במצב חירום רפואי) אלא באישור קרפ"ר או סגנו לאחר הוועצות בייעוץ המשפטי.

ניתן לומר כי הפקודה מחילה את חוק זכויות החולה על מצבי השגרה ואת חוק השיפוט הצבאי על לחימה, תנאי הקרב, ותנאי חירום דומים. זאת, נוכח התפישה, כי החשי"ץ צריך להיות מיושם במלוא הסמכויות הקבועות בו, רק היכן שקיימת חשיבות לאופי הצבאי הייחודי של השירות, מכאן ההצדקה הצבאית להפעלת הסמכות החריגה שהוענקה לגורמי הרפואה הצבאית. הסדר זה הולם אף את ההגנה המוגברת לזכויות האדם, לפי חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו.

תרגול ניתוח שדה בקורס קציני רפואה

חשיבות הפרשה

בראי זכויות האדם ופרשנותן ביחס לחיילי צה"ל, סוגיית הטיפול הכפוי היא עניין רגיש ביותר, העלול להפוך רלבנטי דווקא בסיטואציות שקשה להעלותן על הדעת בזמן שגרה. על כן, נדרש מנגנון התובע איזונים מתאימים למנעד רחב של סיטואציות רגישות. העובדה שכבר ב- 1964 זכה הנושא להסדר בחשי"ץ מלמדת על היותו של החשי"ץ קודקס חקיקה מתקדם בשעתו שהסדיר סוגיות מורכבות מעין זו.

מדוע בחרתי בנושא?

סוגיית הטיפול הכפוי בחייל נראתה לי חריגה בנופו של החשי"ץ, וציפיתי למצוא בה ייחוד לעומת החקיקה הנוגעת לאזרחים. לאחר שחקרתי את הנושא מצאתי כי אמנם קיימת הבחנה בין חיילים ואזרחים בחקיקה, אך זו עדינה ומדויקת; כל אחד מן ההסדרים כולל איזונים מותאמים, דוגמת

ההתייחסות לתנאי הקרב אשר רלבנטיים במיוחד לחיילים. בראייתי, זוהי דוגמה ראויה לסוג החקיקה שיש ליצור בעניינם של חיילים, וניתן ללמוד ממנה רבות ביחס לסוגיות אחרות.

להרחבה בנושא, ראו את המקורות הבאים:

- אתר הכנסת, דברי הסבר לחקיקת תיקון החש"צ 1964 ;
- תגובת דובר צה"ל מיום 16 בנובמבר 2009, בנושא מדיניות החיסונים בצה"ל :
http://www.hisunim.org.il/images/documents/Vaccines_in_Israel/IDF_Forms/IDF_Vaccinations_Policy.pdf
- ע"פ 480/85, יוסף קורטאם נ' מדינת ישראל ;
- חוק זכויות החולה, התשנ"ו-1996 ;
- פ"מ 61.0104, בדבר "הטיפול הרפואי בחייל" : <https://www.idf.il/media/16951/610104.pdf>.